

Tanulmányok a kompetenciákra építő, fenntartható kulturális és technológiai fejlődés köréből

Szerkesztette:

Karlovitcz János Tibor

International Research Institute s.r.o.
Komárno
2019

Tánc és habitus: Szempontok a kora újkori népi tánc kultúra egyfajta értelmezési keretéhez

KAVECSÁNSZKI Máté

Debreceni Egyetem BTK Néprajzi Tanszék, Debrecen
kavecsanszki.mate@arts.unideb.hu

A lokális tánc kultúra társadalmi kontextusának vizsgálata a magyar tánc folklorisztika világviszonylatban is jelentős, évszázados elvi és módszertani alapjaira építve, kiegészülve a tánc kultúra kontextuális (tánc)antropológiai értelmezésére vonatkozó elméletekkel, egyre nagyobb teret nyer a hazai szaktudományban.¹ Egy közösség adott időmetszetben releváns tánc kultúrájának funkcionális, szinkronikus megközelítésű analízise főként az aktuálisan a tánc készletben létező táncok közösségben betöltött szerepét vizsgálja, kiemelve, hogy a funkció a kulturális környezet átalakulásával, vagyis a társadalmi térben bekövetkező változásokkal együtt módosulhat.² A közösség tánc készletének jellemzése, leírása, formai, motivikai, dinamikai, sőt zenei vizsgálata a tánc folklorisztika hagyományos terepe, a változást vizsgálatok, illetve a tánc készlet átalakulásán keresztül a közösség szociokulturális sajátosságainak elemzése azonban csak az utóbbi évtizedben jelentkezik a hazai tánc kutatásban.³ A tánc kultúra szimbolikus reprezentációs gyakorlatként történő értelmezése főképp 20. századi, recens példákra támaszkodott, követve a néprajztudomány és különösen a kulturális antropológia „terepkutatásra” vonatkozó legfőbb módszertani hagyományait.

A lokális közösség szociokulturális viszonyainak táncéleten keresztül történő vizsgálata mellett a legújabb kutatások egyre nagyobb teret szentelnek a közösség tánc szokásait befolyásoló ágensek (különböző intézmények, így az egyház, állam, illetve egyes szereplők) vizsgálatának is. Az antropológiai megközelítés egyrészt új kérdések és új források bevonását teszi lehetővé a tánc kutatásban, sőt maga a tánc, mint „testet öltött szöveg” is forrássá válhat, ugyanakkor e szemlélet lehetőséget teremt az időbeliség vizsgálatára, történeti aspektusú kutatásokra is. Ebben az esetben a táncélet továbbra is eszköze, forrása a szociokulturális, kultúrtörténeti vizsgálatoknak, miközben a táncról szóló történeti források elemzésének természetesen tánc történeti hozadéka is van.

A kora újkori népi, illetve populáris kultúra táncos-mozgásos reprezentációs gyakorlatát feltáró vizsgálataim célja történeti

¹ A kutatás az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával valósult meg.

² A funkció vizsgálatához lásd Felföldi 1997: 100-108. A modern funkcionalista megközelítés, illetve a változást vizsgálat jelentkezéséről és lehetőségeiről a magyar tánc tudományban esetpéldaszerűen lásd Varga, 2018; Szőnyi, 2014: 180-188; Szőnyi, 2018: 37-52.; Eitler, 2018: 706-727.; Kavecsánszki, 2015. Vö. Ratkó, 2010: 29.

³ Részletesen Kavecsánszki, 2015: 15-18.

forráskutatás alapján a táncos gyakorlatok szokáskörnyezetének táncfolklorisztikai elemzése, a táncművészet kora újkori átrétegződésének feltárása, a test táncos kifejező gesztusaiban bekövetkező változások mentalitástörténeti értelmezése. E tekintetben különösen izgalmas a Kárpát-medence 16-17. századi táncművészetének elemzése. A kora újkori századai alapvető változásokat hoztak a középkorból kilépő társadalmak mentalitásában és kultúrájában, amely a reneszánsz, a puritán protestantizmus és a megújuló katolicizmus eszméiségének különleges egymásra épülésével, illetve a civilizációs folyamat ellenőrző mechanizmusainak – részben a protestáns racionalizmus, részben az abszolutisztikus államhatalmi törekvések, részben pedig az új erőre kapó katolikus fegyelem – korábbiaknál sokkalta erőteljesebb fellépésével jellemezhető. A kora újkori táncművészet átrétegződésének vizsgálata, a test táncos kifejező gesztusaiban bekövetkező változások mentalitástörténeti értelmezése nemcsak a kultúrdinamikai folyamatok megértéséhez vihet közelebb, hanem a civilizációs folyamatok történeti antropológiai, történeti folklorisztikai értelmezését is segítheti. Végül soron a fő kérdés az, hogy miként áruklodnak a test gesztusai, táncos gyakorlatai a kora újkori népi mentalitásról, mennyiben figyelhetők meg a társadalmi dinamizmusok a táncművészet átalakulásán keresztül, mik a divatkövetés főbb jellemzői és mozgatórugói, mennyiben tekinthető a táncművészet a közösségi mentalitás kollektív reprezentációjának és hogyan viszonyul mindez az egyházi-erkölcsi hatalomhoz. E hatalmas, jobbra még mindig kiaknázatlan kutatási terület számos – részben az imént említett – kérdései közül e helyütt csak egyről szeretnék gondolatébresztő szempontokat megfogalmazni.

A kora újkori keresztény felekezetek táncművészetéhez való viszonyulása, főleg ennek egyházfegyelmi vonatkozásai,⁴ illetve táncművészet történeti tanulságai eddig sem kerültek el a hazai táncfolklorisztika kutatóinak figyelmét és jelenleg is zajlik a források feltárása.⁵ Ezen források antropológiai, mentalitástörténeti értelmezése azonban olyan új utakat teremthet, amelyek – főként a közösségi reprezentációs gyakorlatok vizsgálatán keresztül – közelebb vihetnek a lokális társadalom kulturális és szociális dinamizmusainak megértéséhez. A protestáns prédikátorok írásainak elemzésén keresztül tetten érhetjük például egy újfajta viselkedési

⁴ Vö. Kavacsánszki - Szászfalvi 2008: 48-52.; Kavacsánszki 2010: 244-254.

⁵ Pesovár Ernő, Martin György, Felföldi László mára már klasszikussá vált munkássága mellett a legújabb forrásfeltáró kutatások kapcsán említhető Tóvay Nagy Péter több, alább hivatkozásra kerülő munkája, illetve a Magyar Táncművészeti Egyetem kutatócsoportjának tevékenysége, amely *A magyar színpadi táncművészet forrásai* c. pályázat keretében több kötetben adja közre a korabeli szövegeket, leírásokat. Ehhez lásd például Tóvay Nagy 2018: 9-26. Az interdiszciplináris elméleti kontextus megteremtésében szintén legújabbban az ELTE Folklore Tanszékének szervezésében zajló történeti folklorisztikai kutatások játszanak igen jelentős szerepet. Utóbbihoz lásd Bárh (szerk.) 2013.

normarendszer terjedését, a civilizációs folyamat egy új szakaszát,⁶ az emberi élet egyre több területére behatoló fegyelmező eljárások megjelenését, illetve a fegyelmezést végző intézmények, jelen esetben az egyház morális expanzióját. A tánc kultúra esetében például ez a mechanizmus próbált megálljt parancsolni a reneszánsz forgós-forgató páros táncok terjedésének. A reneszánszban meginduló általános fegyelmezési eljárás futott bele a kialakuló puritán protestáns gondolkodásba, amelynek intézményesülő egyháza kezdettől a fegyelmezési eljárás egyfajta nevelő intézményévé vált.

A protestáns prédikátorok táncélettel kapcsolatos megnyilvánulásai számos értelmezési lehetősége közül e helyütt kiemelem a test, illetve a táncoló test fegyelmezésére vonatkozó törekvéseket, amelyeken keresztül az ideológia és a hatalom kísérletet tett a táncélet, a táncalkalmak, illetve ettől tágabban értelmezve a közösségi mentalitás és habitus befolyásolására. Minthogy céлом elsősorban egy lehetséges elemzési szempont felvillantása, a kérdést tudatosan szakítom ki tágabb kontextusában, nem érintve például a táncsal kapcsolatos alapvető morálteológiai álláspontokat és annak felélesztését a protestáns egyházakban.

Az imént említett habitus Bourdieu-i értelemben „testiesült társadalmi viszonyt”, „testbe oltott társadalmi törvényt” jelent.⁷ „A *habitus* fogalmának egyik feladata az, hogy számot adjon az egyes (társadalmi – betoldás tőlem K.M.) ágensek vagy az ágensek valamely osztálya gyakorlatait és javait összefogó egységes stílusról. [...] A *habitus* az a generáló és egységesítő szabályrendszer, amely egy pozíció inherens és relacionális tulajdonságait egységes életstílussá alakítja, vagyis személyeket, javakat és gyakorlatokat egységes választások sorozatába illeszt. [...] A *habitusok* elkülönült és megkülönböztető gyakorlatokat generáló alapelvek. Amit a munkás eszik és főleg, ahogyan elfogyasztja, az általa üölt sport és a sportolás módja, politikai véleménye s ahogyan azt kifejezi, mind szisztematikusan eltér az ipari (nagy)vállalkozó fogyasztói szokásaitól vagy gyakorlatától.”⁸ Ezen értelmezése szerint az adott közösség testhasználati szabályrendszere, és az ebből felépülő táncélet – hiszen a táncos mozdulat formai kivitelezésének illeszkednie kell a bevett testhasználati szabályokhoz – része a lokális közösség habitusának, amely folyamatos interakcióban áll a közösség normarendszerét szabályozni, fegyelmezni kívánó hatalom habitus-elvárásaival. Esetünkben, a 16-17. században protestánssá váló közösségekben a test szocializálását végző egyik legfontosabb ilyen hatalom a protestáns egyház volt. E helyütt csak utalás szintjén fogalmazható meg, hogy a test fegyelmezésének egyházi-morálteológiai alapjai természetesen évszázados, a kora kereszténység óta létező mechanizmusokat és testhasználati norma-toposzokat erősítettek fel – gondolhatunk itt akár csak a nemek közötti hierarchia fenntartására.

⁶ Lásd részletesen Elias 2004: 112-134, 501-519.

⁷ Bourdieu 2000: 48.

⁸ Bourdieu 2002: 18-19.

Pierre Bourdieu behatóan foglalkozott a test mozdulatainak szemantikai dimenzióival, bizonyítva, hogy ez mindig önkényes, így kulturálisan, társadalmilag, történetileg meghatározott dichotómiákon, szembeállításokon alapul.⁹ Ezeket az elkülönítéseket természetesen a hatalom legitimálja, amely például a mozdulatok nemek szerinti jól elkülöníthetőségét és felismerhetőségét tekinti természetesnek.¹⁰ A test fegyelmzése természetesen eredményezi a táncoló test korlátozását is, bizonyos mozdulatok legitimálását, másoknak pedig az elutasítását. E tekintetben nem csak a táncoló mozdulatok nőies-férfias oppozíciójával találkozunk, hanem legalább ilyen súllyal esik latba a mozdulatok erőnyes-pajzán szembeállítása is. Bornemisza Péter az *Ördögi kísértetek* című munkájában¹¹ a test mozdulatait is igen szemléletesen ábrázolja: „ezer bolondságot űznek: ki barát-táncot kezd, ki tapogatós táncot, és abban mind fülét, száját, orrát, mellyét, csecsét, mind talpig eltapogattja, és úgy izgatja az sátán sokféle fertelmességre. Aztán sövénytáncot jár és oly táncot, hogy az lábok között átválik a kezeket.”¹² A végrehajtott mozdulatok egyes, nyilvánvalóan erotikus jellege mellett azok szokatlansága is kiemelendő, a normaszegés pedig kifejezetten diabolikus jelleget ölt. Mivel a tánc és annak bizonyos mozdulatai felerősíthetik a test eredendő átkos, bűnös voltát, nem véletlen, hogy a táncoló test a kora keresztény kortól kezdve az erotika egyik megnyilvánulási formája, az ördögi csábítás egyik eszköze. Szent-Péteri István 1697-ben kelt *Tánc pestise...amaz epidémia pestisről; tudni-illik a' fajtalan Tántzról* című munkájában olvashatjuk: „Mert a' Táncz, sok gonoszoknak gyakorta káros, mindenkor veszedelmes, soha nem tiszta, élesztője. Szemei a' Tánczolóknak kurválkodással vagy paráznsággal meg-telnek. Szíve fajtalan kívánságokkal és gerjedezésekkel lángol. Lelke nem egy; hanem külön-különféle mocskokkal meg-motskoltatik: elsőben is az ifjúságé, melly a bujálkodásra hajlando, lopott szeretetre, alattomban való erőszakotételre; gyakorta versengésre és felebaráttjának szidalmazására ered.”¹³

A testi bűnök, a test erotikus dimenziói miatt válik fontossá a különböző nemek testi érintkezésének korlátozása mind a hétköznapiakban, mind pedig a tánccselekmény során. Utóbbi esetében a korlátozás a protestáns prédikátoroknál két szinten jelentkezik: egyrészt a test használata során magának a táncolásnak a tilalma, másrészt és megengedőbb esetben a táncoló test bizonyos mozdulatainak tilalma. Utóbbira láthatunk példát a

⁹ Bourdieu 2000: 15-16.

¹⁰ A népi tánc kultúra nemi szerepeket középpontba állító elemzése szintén viszonylag új megközelítési mód a magyar táncantropológiában. Az úttörő jellegű munkákhoz lásd Ratkó 2001: 263-277.; Könczei 2016: 1-5.; Kovács 2014: 84-89; Kovács 2016: 113-118.; Pál-Kovács 2018: 21-28.

¹¹ Folklor vonatkozásaival és a forrásban szereplő táncnevek azonosításának kérdésével részletesen foglalkozik Ujváry 1999: 184-187. A barát-tánc és a sövénytánc tánc történeti értelmezését Pesovár Ernő vállalta: a sövénytánc olyan körtáncot jelentett, amelyben a táncosok egymásba karolva cseréltek helyet és ekképpen képezték a „sövényt”. Pesovár 2003: 9-10.

¹² Bornemisza 1578 (1972): 113.

¹³ Szent-Péteri 1697: 19. Vö. Tóvay Nagy 2004: 197-207.

Debrecen-egervölgyi Hitvallás (1562) *A játékokról, táncokról, látványos mulatságokról* c. fejezetében, amely egyértelmű különbséget tesz a „tisztesseges” és a „szemtelen” táncok között az alapján, hogy utóbbiak a „bujaság fákláját meggyújtják”¹⁴. A „szemtelen táncok” legfontosabb jellemzőjeként jelöli meg, hogy művelői „szinpadí alcaikat öltének, szemtelen viseletben s taglejtésekkel mutogatják magokat”.¹⁵ Az egyházilag elfogadott és az elutasított táncok közötti differencia főként a táncos cselekmény kivitelezésében, tehát a test mozgulataiban nyilvánul meg: a „szemérmes táncból [...] hiányoznak a szemtelen és féktelen mozgulatok és érintések [...]”.¹⁶ Szentpéteri István (1655-1730) a *Tánts pestise, melyben a’ tántznak kárhuzatos voltát rajzolja* (Debrecen, 1697) c. munkájában még egyértelműbben domborodik ki a testhasználati normarendszer különbözősége a táncokban: „[...] Fajtalan tántzot mondok, meg-külömböztetésnek okáért. Mert vagy szabados Tánts; tudn. az, mellyel a Szentek Istennek nagy és rendkívül való áldását és jó-téteményét vévén, az ő örömeit ki-jelentik, illendő-keppen, tisztessegesen és kegyesen, az ő helyén és idejében, fele-baráttynoknak kára és botránkoztatása kívül, az aszonyok az aszonyok között, és a férfiférfiak az aszonyoktól külön, az Isten dicsiretinek magasztalásával tántzolván. Igytánczolt Mária, a’ Mosesnényre, a’ véle lévő aszonyokkal. Ki jöv. 15 v. 20.21. a’ Jephthe leánya a’ véle lévőekkel. Bir. II. v. 34. az Izráelbéli aszonyok. I. Sam. 18 v. 6.7. Dávid 2Sam. 6. v. 14.16. I. Chron. 15. v. 25. Ezekből láttyuk; hogy a szentek régente ackor Tántsoltanak, a’ mikor Isten az ő népével nagy jót tött, mellyért ők Istent örmömmel dicsérték; még pedig úgy, hogy a két sexus (nem) egy-mástól külön tántzolt, az az, az aszonyok csak az aszonyokkal, a férj-fiaktól külön: a férfiférfiak viszont csak a férfiakkal az aszonyoktól külön tántzoltanak.”¹⁷

E rövid forrásközlésekből is jól látható, hogy a református egyház a test jóváhagyott vagy kárhuztatott mozgulatai alapján kivitelezett táncokat formai szempontok alapján különböztette meg. A „fajtalan” táncok olyan mozgulatsorokból épültek fel, amelyek a kor normarendszere szerint ellenkeztek a fegyelmezett, szabályozott, visszafogott, erkölcsös testi megnyilvánulásokkal. Ugyanakkor az e rendszabályoknak megfeleltethető táncok legalitást nyertek, amit szintén bibliai példákkal igazoltak. E jelenség két szempont szerint is értelmezhető. Az egyik teológiai, hiszen elég nehéz lett volna betiltani a táncot, ha maga a Biblia is engedélyezte.¹⁸ A másik szempont tánc történeti: a prédikátorok által emlegetett *fajtalan tánc* a páros táncnak egy akkor megjelenő új formája, a zárt összefogódzású individuális forgós-páros tánc¹⁹.

¹⁴Debrecen-egervölgyi Hitvallás 1562. Kiss 1881: 173-174. A Hitvallás népies vonatkozásához lásd Barla Sz. 1908: 193-202.

¹⁵Debrecen-egervölgyi Hitvallás 1562. Kiss 1881: 173-174.

¹⁶Debrecen-egervölgyi Hitvallás 1562. Kiss 1881: 173-174.

¹⁷Szent-Péteri 1697: 19.

¹⁸A Biblia táncra vonatkozó részleteiről lásd Felföldi 2016: 403-409.

¹⁹A zárt összefogódzású páros tánc történeti és tánc történeti elemzését lásd: Pesovár 1997: 36-48. Lásd továbbá: Felföldi & Pesovár 2001: 82-83. Lásd még Pesovár 2003: 13.; Pesovár 1983: 255-278.

E rövid összefoglalásból is látható, hogy az adott közösségre jellemző tánc kultúra, a tánc készlet elemei, maguk a táncok formai jellemzői mindig az adott közösség elvárásaihoz igazodtak és olyan mozdulatokból épültek fel, amelyeket az adott közösség, illetve a közösséget felügyelő társadalmi-erkölcsi hatalmi ágens legitimként fogadott el. A test a szimbolikus közlés egyik legősbibb eszköze, amelynek használata – öltöztetése, táplálása, edzése vagy éppen sanyargatása, illetve mozgatása, így gesztusai és táncai – képes megjelteni a közösség, illetve az azt szabályozni, felügyelni szándékozó aktorok mentalitását, habitusát.²⁰ Így a tánc készlet változásain keresztül egyrészt a közösség, másrészt a felügyeleti szervek mentalitásának és habitusának változása is értelmezhető. A tánc kultúrában tetten érhető változások a közösség mélyén lezajló társadalmi, gazdasági, mentalitásbeli és politikai átrétegződés következménye.²¹ Olyan változások sorozata rajzolható így meg korszakról-korszakra, melynek során több hullámban is megrendült a közösség értékrendje és átalakult a mentalitása.

Irodalomjegyzék

- Barla Sz. Jenő (1908). Az 1562. évi Debreceni Hitvallástétel népies vonatkozásai. *Ethnographia*, 19, 193-202.
- Bárh Dániel (szerk.). (2013). *Alsópapság, lokális társadalom és népi kultúra a 18-20. századi Magyarországon*. Budapest: ELTE BTK Folklore Tanszék.
- Bornemisza Péter (1578). *Ördögi kísértetek avagy Rottenetes utálatosságáról ez megfertéztetett világnak*. Reprint kiadás: Budapest: Helikon, 1977.
- Bourdieu, Pierre (2000). *Férfiuralom*. Budapest: Napvilág.
- Bourdieu, Pierre (2002). *A gyakorlati észjárás. A társadalmi cselekvés elméletéről*. Budapest: Napvilág.
- Burguière, André (2000). A történeti antropológia. In Sebők Marcell (szerk.), *Történeti antropológia* (pp. 49-72). Budapest: Replika Kör.
- Debrecen-egervölgyi Hitvallás (1562). Letöltés: <http://leporollak.hu/egyhtori/magyar/KISS2A.HTM#059> [2018.05.31].
- Dusnoki-Draskovich József (2000). A fordított világ mentális sémája. In Sasfi Csaba (szerk.), *Régi témák, mai kérdések a mentalitástörténetben* (pp. 231-270). [Rendi társadalom – polgári társadalom, 11]. Esztergom: Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára.
- Eitler Ágnes (2018). A könyi verbunk nyomában. A helyi társadalom átalakulása a táncos gyakorlat tükrében (1918-1956). *Ethnographia*, 129 (4), 706-727.
- Elias, Norbert (2004). *A civilizáció folyamata*. Budapest: Gondolat.
- Felföldi László (1997). A funkció vizsgálata a magyar néptánc kutatásban. In *Tánc tudományi Tanulmányok, 1996-1997*. (pp. 100-108). Budapest: Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata.

²⁰ Vö. Burguière 2000: 55.; Vö. Dusnoki-Draskovich 2000: 231.

²¹ Vö. Kavecsánszki 2015: 15-22.

- Felföldi László (2000). Tánc történet. In Szentpéteri József (főszerk.), *Magyar Kódex 3* (pp. 289-294). Budapest: Kossuth.
- Felföldi László (2016). A Biblia táncra vonatkozó részletei és bibliai témák a néptánc hagyományban. In Bihari Nagy Éva, Kavecsánszki Máté, Keményfi Róbert, & Marinka Melinda (szerk.), *Diptichon. Tanulmányok Bartha Elek tiszteletére* (pp. 402-417). Debrecen.
- Felföldi László, & Pesovár Ernő (2001). *A magyar nép és nemzetiségeinek tánc hagyományja*. Budapest: Planétás.
- Kavecsánszki Máté (2010). „...Kárhoztatandó hát a fajtalan Táncz...”. *Collegium Doctorum*, 244-254.
- Kavecsánszki Máté (2015). *Tánc és közösség. A társastáncok és a paraszti tánc kultúra kapcsolatának elmélete bihari kutatások alapján*. Debrecen: Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék.
- Kavecsánszki Máté, & Szászfalvi Márta (2008). Adalékok a tánc megítéléséhez a református egyházi iratokban. *Ethnica*, 10 (2), 48-52.
- [Pál-]Kovács Dóra (2014). Női szemlélet helye a tánc kutatásban. In Bolvári-Takács Gábor (szerk.), *Táncművészet és tudomány. Alkotás, befogadás, kritika a táncművészetben, a táncpedagógiában és a tánc kutatásban*. Budapest: Magyar Táncművészeti Főiskola. 84-89.
- [Pál-]Kovács Dóra (2016). A társadalmi nemi szerepek kutatásának módszertani dilemmáiról. In Bolvári-Takács Gábor (szerk.), *Táncművészet és tudomány. IX. Tánc és társadalom* (pp. 113-118). Budapest: Magyar Táncművészeti Főiskola.
- [Pál-]Kovács Dóra (2018). „Női szemmel” – A nők szabadsága a magyarózd páros táncokban. In Bereczki Ibolya, & Sári Zsolt (szerk.), *Ház és ember 30* (pp. 21-28). Szentendre: Szabadtéri Néprajzi Múzeum.
- Kiss Áron (1881). *A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései*. Budapest.
- Pesovár Ernő (1983). A forgós-forgató páros a történeti forrásokban és a tánc hagyományban. *Tánc tudományi Tanulmányok 1982-1983* (pp. 255-278). Budapest: Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata.
- Pesovár Ernő (1997). *A magyar páros táncok*. Budapest: Planétás.
- Pesovár Ernő (2003). *A magyar tánc történet évszázadai. Írott és képi források*. Budapest: Hagyományok Háza.
- Ratkó Lujza (2001). Női szerepek a magyar néptánc hagyományban. *Néprajzi Látóhatár*, 10 (1-4), 263-277.
- Ratkó Lujza (2010). A néptánc kutatás hagyományos és új útjai a XXI. században. In Felföldi László, & Müller Anna (szerk.), *Hagyomány és korszerűség a néptánc kutatásban. Pesovár Ernő emlékezete* (pp. 23-36). Budapest: MTA Zenetudományi Intézete.
- Szent-Péteri István (1697). *A tánc pestise. Avagy oly alkalmas üdöben mondott Ige, mellyben ama' nem csak endemia; hanem epidemia pestisnek, a fajtalan Tántznak, kárhuzatos vótagraphice, bőtüson le rajzoltatik és annak autorának az álnok ördögnek azt oltalmazó erősségei enerváltatnak, megerőtlenültenek*. Debrecen.
- Szónyi Vivien (2014). A moldvai csángó magyar táncok funkcionális és formai-stiláris változásai. In Bolvári-Takács Gábor (szerk.), *Táncművészet és tudomány. Alkotás, befogadás, kritika a táncművészetben, a táncpedagógiában és a tánc kutatásban* (pp. 180-188). Budapest: Magyar Táncművészeti Főiskola.
- Szónyi Vivien (2018). The Social Embeddedness of the Dance Culture in a Moldavian Village. *Open Journal for Anthropological Studies*, (2), 37-52.

- Tóvay Nagy Péter (2004). „Szabad hát a Táncz?” A tánc motívuma a 16-17. századi magyar és latin nyelvű egyházi irodalomban. *Sic itur ad astra*, 16 (1-2), 169-260.
- Tóvay Nagy Péter (2016). Luther és a tánc. In Bolvári-Takács Gábor, Németh András, & Perger Gábor (szerk.), *Tánc és társadalom* (pp. 197-215). [Táncművészet és Tudomány IX]. Budapest: Magyar Táncművészeti Főiskola.
- Tóvay Nagy Péter (2018). Szentpéteri István táncbíró prédikációja. In Tóvay Nagy Péter (szerk.), *Források a magyar színpadi táncművészet történetéhez III. Táncművészet és Tudomány XI*. Budapest: Magyar Táncművészeti Egyetem. 9-26.
- Ujváry Zoltán (1999). *Folklor az Ördögi kísértetekben*. Debrecen: Csokonai.
- Varga Sándor (2018). *Végvár tánc kultúrája a változó időben*. Budapest: MTA BTK Zenetudományi Intézet; Szeged: SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék.